ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Тетяна ЖЕЛЮК

Економічні системи західних країн функціонують не відповідно до логіки ринку, а через взаємодію ринку, організацій, мережевої економіки і державного адміністрування, які поєднуються відповідно до географічних та історичних умов розвитку…
Жак Сапір. До економічної теорії неоднорідних систем [1]

ЕЛЕМЕНТИ ПЛАНОЛОГІЇ[1] В УПРАВЛІННІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Визначено об'єктивну необхідність використання інструментарію планології в управлінні розвитком національної економіки в умовах макроекономічної нестабільності. Розглянуто організаційно-методичні підходи до використання прогностичних засобів державного регулятивного впливу, які би запобігали фінансовим кризам та створювали підґрунтя для забезпечення сталості довгострокового розвитку національної економіки. Запропоновано та обґрунтовано використання немонетарних теорій прогнозування та технологій Форсайту, які направлені на стимулювання ефективного сукупного попиту на перспективу і забезпечення якісних структурних трансформацій.

Ключові слова: *планологія, прогнозування, управління національною економікою, макроекономічна нестабільність.*

Досвід розвинутих країн світу протягом останніх тисячоліть вказує на посилення економічної складової в забезпеченні політичної стабільності та національної безпеки. Надійність існування України як незалежної держави можлива лише за умов ефективного функціонування економіки і пов'язана із створенням ефективної системи державного регулювання ринкових економічних відносин, яка б забезпечувала подолання структурних диспропорцій, вирішення проблем ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від економіки інших країн, підняття конкурентоздатності різних галузей промисловості на світовому ринку, ліквідацію технологічної вразливості стратеґічних галузей, підтримку стабільності внутрішнього ринку, забезпечення інноваційної спроможності національної економіки і розвиток високих технологій.

Дослідженню інструментарію державного регулювання економіки неодноразово *приділялася увага в працях* як зарубіжних (С. Брю, Дж. Стигліца, Дж. Сакса, Д. Кауфмана, А. Леслі, А. Лівшица, Р. Кембел, Макконннелла, Л. Ходова, і інших), так і вітчизняних вчених, економістів (В. Гейця, О. Гаврилишина, З. Залоги, А. Мельник, І. Михасюка, А.

[1]*Вперше використання терміну було запропоновано Мельник А.Ф. у монографії «Державне регулювання економіки в умовах перехідного періоду» - Тернопіль: Збруч, 1995. – 180 с.*

© Тетяна Желюк, 2009.

Савченка, Б. Панасюка, Д. Стеченка і інших). Віддаючи належне працям даних науковців, необхідно констатувати, що втручання держави в ринкову економіку в умовах макроекономічної нестабільності є особливо *актуальним,* а тому вимагає подальших ґрунтовних наукових досліджень.

У науковій літературі поширеною є думка, що втручання держави у сферу економіки в період економічної кризи є порушенням ліберальних основ ринкової економіки, а використання планового інструментарію — малоефективним. Але досвід країн із розвинутою економікою переконливо свідчить, що держава в кризових умовах повинна виступати гарантом макроекономічної стабілізації і регулятором структурних перетворень. Більше того, вона повинна визначити стандарти сталого розвитку, які забезпечать позитивну динаміку національної економіки в перспективі, і дотримуватися їх при реалізації макроекономічної політики.

Відомо, що вперше об'єктивну необхідність виваженого державного регулювання було доведено Джоном Мейнардом Кейнсом в праці «Теорія зайнятості, проценту і грошей» в 1936 році. В науковій суперечці Дж. М. Кейнсу сказали, що ринок у довгостроковому плані сам себе налагодить і відрегулює, на що він відповів, що, в такому випадку, ми всі будемо мертвими [2]. Цим самим великий вчений визнав необхідність цілеспрямованого, опосередкованого, стимулюючого впливу держави на розвиток економіки у довгостроковому періоді.

Ярослав Жаліло, характеризуючи об'єктивну доцільність використання державою стратегічних важелів управління національною економікою, акцентує увагу саме на перевазі отримання регулюючої інформації для суб'єктів економіки, яку не спроможний дати ринок за умов нестабільної економіки. Зокрема, він зазначає, що основна частина відтворювальних процесів відбувається під дією об'єктивних економічних законів, що втілюються через діяльність економічних суб'єктів нижчих рівнів ринку, з якого отримують необхідну для діяльності інформацію. В умовах нестабільної економіки ринкове середовище неспроможне забезпечити необхідної інформації. Саме в цій ситуації завдання держави полягає у доповненні регулюючої інформації до тих обсягів, що є достатніми для забезпечення тривалого економічного зростання. Це дає змогу стверджувати, що в умовах макроекономічної нестабільності плановий інструментарій державного регулятивного впливу дозволяє підтримувати «системну самодостатність відтворювальних циклів» [3] .

Володимир Білецький, обґрунтовуючи можливості планового механізму державного регулювання економіки в умовах кризи на основі досвіду розвинутих країн світу, в першу чергу Японії, Німеччини, які характеризуються домінуючою роллю державного цільового програмування, індикативного планування, переконливо доводить, що саме програмно-планові важелі є універсальним засобом створення своєрідного підґрунтя для підтримки державою конкурентних відносин, гармонізації інтересів суб'єктів господарювання, засобом підтвердження доцільності входження національної економіки у транснаціональні утворення з максимальною вигодою для національних інтересів, а також підтримки суспільної атмосфери, яка мобілізує людей до ділової та соціальної активності [4].

Михайло Статкевич [5] вбачає у засобах довгострокового державного регулятивного впливу вірогідну можливість нейтралізації тіньової економіки. І з цим також можна погодитися, адже стратегічні розробки дозволяють вдало визначати і компонувати пріоритети держави у сфері бачення власних національних інтересів та їхнього захисту. Досвід останніх років свідчить на користь необхідності мобілізації ресурсів на подолання проблем внутрішнього соціально-економічного розвитку, зростання рівня життя населення та формування міцного середнього класу, зацікавленого у зрозумілих та

загальнообов'язкових правилах ведення економічної діяльності на всіх рівнях, що є дієвим засобом подолання тіньових явищ в економіці.

Погоджуючись з думкою названих науковців, необхідно констатувати, що *відкритим залишається питання* механізму застосування прогностичних та програмно-планових важелів у підтримці функціонування національної економіки в умовах нестабільності, породженої світовою фінансовою кризою. Постає логічне запитання: чи спроможна держава сьогодні передбачати світові потрясіння і через інструменти довгострокового управління максимально захистити національні інтереси ?

В останні 25 років світова економіка продемонструвала феноменальну здібність переживати політичні, фінансові кризи, терористичні акти, геополітичні конфлікти, і все завдяки тому, що активізувалася роль держави як суб'єкта стабілізації економічних відносин, синхронізації інструментарію мега-, макро-, мікро регулювання економічних циклів.

Світова практика свідчить про те, що ринкова економіка не будується наосліп. Варто згадати досвід Франції, Німеччини, Японії, Китаю, в яких вдало поєднувався досвід стратегічного управління і ринкового саморегулювання. Хотілося б зазначити, що новий етап реформ у сусідній Росії, де головною метою є забезпечення конкурентоспроможності та стабільності, відбувається в контексті становлення нової політекономічної моделі. Її домінуючими ознаками є централізація й підвищення ефективності адміністративного апарату, формування та активне залучення до вироблення державних рішень різних «приурядових» експертних груп, впровадження практики стратегічного аналізу тенденцій та процесів, посилення науково-технічної бази економічного прогресу. По суті, це послідовні кроки до формування повноцінної автентичної національної парадигми зростання.

Вважаємо *за доцільне* саме *в рамках даної наукової публікації розглянути* організаційно-методичні підходи до використання прогностичних та програмно-планових засобів державного регулятивного впливу, які би запобігали фінансовим кризам створювали підґрунтя для забезпечення сталості довгострокового розвитку національної економіки.

Управління довгостроковим розвитком національної економіки здійснюється через відповідні функціональні механізми. При цьому дані механізми можуть мати форму довгострокового прогнозування, стратегічного планування, програмування, наукового передбачення, оперативного регулювання та контролю.

Характеризуючи завдання управління довгостроковим розвитком національної економіки необхідно виокремити питання прогнозування економічних циклів, розробки загальнодержавних програм, які би усували причини циклічних коливань, використовували важелі, які стимулювали б стабілізацію економічної ситуації. Особливо гостро в умовах світогосподарської кризи постає питання організаційно-методичного обґрунтування антикризового планування, яке б акумулювало досвід кращих світових зразків та національну специфіку у протистоянні кризи та відновленню економічного зростання.

Вирішення даних питань вимагає певної методологічної бази, яку структурно можна представити у вигляді схеми (рис. 1), з якої видно, що інструментарій макроекономічного прогнозування дозволяє не тільки здійснювати аналіз економічних, соціальних, науково-тех-нічних процесів і тенденцій, визначати альтернативні шляхи розвитку економічної системи, забезпечувати раціональний розподіл ресурсів в контексті прогресивних структурних змін у економіці, стимулювати економічне зростання, але й передбачати тенденції та структуру економічних криз, визначити можливі трансформаційні зміни з врахуванням логіки саморозвитку суспільних систем.

Рис.1. ***Методологічні аспекти використання прогнозування в управлінні довгостроковим розвитком національної економіки***

Організаційно-методичний механізм прогнозування передбачає використання трьох етапів його реалізації: ретроспекції; діагнозу; проспекції, кожен із яких характеризується використанням фактографічних, експертних, економіко-математичних, комбінованих методів прогнозування.

Регламентація використання інструментарію прогнозування та програмування в Україні здійснюється за допомогою Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», який визначає правові, економічні та організаційні засади формування та реалізації цілісної системи прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць як складової частини загальної системи державного регулювання економічного і соціального розвитку держави [6]. Діюча система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку України складається з: прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди; Державної програми економічного і соціального розвитку України на короткостроковий період; регіональних та галузевих прогнозів, програм економічного і соціального розвитку. При цьому передбачено можливість використання прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку на більш тривалий період, тоді як організаційно-методичні механізми та ресурсне забезпечення такого використання не визначено. Така ситуація спотворює реальні переваги довгострокового прогнозування як інструменту передбачення основних факторів та тенденцій соціально-економічного розвитку, що дозволяє обирати пріоритети і обґрунтовувати прийняті стратегічні й тактичні управлінські рішення на державному та корпоративному рівнях.

Функціонування світогосподарської системи в останні роки вказує на посилення ролі саме довгострокового прогнозування з горизонтом 30–50 років. Наприклад, Прогноз Міжнародного енергетичного агентства «Про стан та перспективи світової енергетики», прогноз корпорації IBM «Перспективи глобальних інновацій», Демографічний прогноз ООН до 2050 року, прогноз корпорації РЕНД «Глобальна технологічна революція 2020 року», Довгостроковий прогноз на 50 років Національної розвідувальної ради США «Контури світового майбутнього», Довгостроковий прогноз науково-технологічного розвитку Росії до 2025 року. В даних документах розглядається низка нових явищ, які можуть вплинути на світогосподарські тенденції. До них можна віднести: перерозподіл економічного потенціалу між країнами та їх угрупуваннями з зміщенням векторів в сторону Індії, Китаю, Росії, Бразилії, ВВП яких буде перевищувати ВВП країн великої сімки; нарощування споживання природних ресурсів (в перше чергу енергетичних), яке перевищить допустимі екологічні норми; потребу використання потенціалу наднаціональних інститутів регулювання в подальших процесах ескалації процесів глобалізації.

За часовими рамками довгострокового прогнозування починає перебудовуватися вся світова геотехнологічна система разом із структурою міжнародного розподілу праці. Тому для України, як і для інших країн світу, постають в новому зрізі макроекономічні проблеми, пов'язані з національною безпекою, забезпеченням сталого, ноосферизованого розвитку. У таких умовах необхідно саме через прогностичний інструментарій передбачити зміни, систематизувати ресурси і вписуватися в нові цикли розвитку, що сприятиме позитивній динаміці економічних процесів та загалом економічному зростанню. Крім цього, системна криза, в якій опинилася Україна, вимагає активного проведення структурних реформ в банківській, податковій, платіжній системі, регуляторному середовищі, які, в свою чергу, повинні знаходити відображення у відповідних програмно-планових документах та стратегічних розробках.

На сьогодні в системі інструментарію прогнозування розвитку національної економіки можна виділити:

в рамках короткострокового прогнозування – щорічні консенсус- прогнози, які містять сценарні варіанти розвитку основних складових національної економіки (Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2009 рік та основних прогнозних макроекономічних показників на наступні три роки);

в рамках середньострокового прогнозування (до 5 років) – Державну програму прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008–2012 роки, схвалена Постановою КМУ від 11 вересня 2007 року, № 1118; Прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2010 - 2012 роки, схвалений Постановою КМУ від 13 вересня 2008 року, № 828;

довгострокового прогнозування – Стратегію економічного та соціального розвитку України "Шляхом європейської інтеграції" на 2004–2015 роки, схвалену Указом Президента України від 28 квітня 2004 р. № 493; Схему-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів до 2015 р.; Стратегію розвитку України на період до 2020 року, які визначають стратегічні цілі, завдання, пріоритети і напрями сталого економічного й соціального розвитку регіонів України на довгострокову перспективу з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, оцінки місцевих конкурентних переваг, обмежень і загроз перспективного розвитку регіону.

Прогнозування здійснюється на основі розроблених на попередньому етапі концептуальних положень, з урахуванням досягнутого рівня виробництва, законодавчого та інституційного забезпечення подальшого розвитку національної економіки. Як правило, домінує сценарний метод розробки прогнозів, що передбачає розробку консервативного, (песимістичного, сценарію загроз), оптимістичного (сценарій шансів або цільовий) прогнозів. Розбіжність між варіантами полягає у передбачуваній інтенсифікації ринкових та євроінтеграційних зрушень, повноті виконання програмних соціально-економічних заходів і відповідно до інтенсивності прояву головних тенденцій суспільно-економічних перетворень.

Важливим у використанні прогностичного інструментарію, забезпечення проведення прогнозних оцінок, визначення можливих трансформаційних змін, які дозволили б стабілізувати економіку, є визначення природи нинішніх кризових явищ.

На думку провідних вітчизняних науковців Білої С.О., Жаліло Я. А., Бабаніна О. С., Белінського Я. В., Матвійчука А.В., Вітлінського В. та інших причиною макроекономічної дестабілізації в Україні стали такі системні суперечності як:

надмірна частка споживчих витрат та недостатні обсяги нагромадження, що не створило достатнього інвестиційного забезпечення для розвитку національної економіки;

інституційна недостатність фінансового сектору економіки, низька ефективність рефінансування банківської системи, домінування іпотечного та імпортного кредитування, що не дозволило розкрити реальні можливості кредитування реального сектору національної економіки;

відсутність належного кредитування та інвестування в сектори, які є для України довгостроковими локомотивами економічного зростання і натомість домінування інвестування в сектори з високою ліквідністю;

нераціональна структура експортно-імпортних операцій, концентрація експортної спеціалізації України на невеликій кількості товарних груп при зростанні відкритості економіки, що сформувало високу залежність економічної динаміки та фінансового становища від кон'юнктури зовнішніх ринків;

безсистемність податкового регулювання, що не стимулює структурні зрушення, обмежує інвестиційну привабливість для національних та зарубіжних інвесторів, що,

звичайно не дозволяє створити необхідне фінансове підґрунтя для динамічного розвитку;

політична криза, в свою чергу, яка не дозволяє оперативно узгодити фахові рішення в антикризовому регулюванні і цим самим підвищує інфляційні очікування в економіці [4].

Збіг світової фінансової кризи в Україні з фазою посилення внутрішньої політичної кризи спричинило різке загострення структурних диспропорцій національної економіки, вивело на поверхню недієздатність діючої моделі економічного розвитку, яка встановилася у попередні періоди існування національної економіки.

Для того, щоб подолати дані негативні явища і визначити передумови оздоровлення національної економіки, необхідно чітко визначити теорії та методики, які доцільно покласти в основу використання прогностичних важелів управління та визначити основні завдання антикризового планування.

Зарубіжні експерти Світового банку вважають, що система антикризового планування повинна передбачати [7]:

а) послідовне впровадження макроекономічної політики відповідно до програми, яку підтримує Міжнародний валютний фонд;

б) переорієнтацію бюджетування у сторону збільшення обсягу бюджетних видатків на інвестування у державну інфраструктуру, яка сприятиме зростанню і дасть змогу підтримати реальний сектор і зайнятість, у поєднанні із зусиллями, спрямованими на мобілізацію ресурсів для захисту соціально незахищених категорій населення;

в) чітку фінансову стратегія захисту вкладників банків і реабілітації банківського сектору;

г) прискорені структурні реформи, які сприятимуть полегшенню входження на ринок та залученню приватних інвестицій. З цією метою через відповідні урядові рішення необхідно знизити бар'єри для входження на ринок нових суб'єктів господарювання, створити економічні стимули для приватних підприємств до впровадження інновацій і модернізації діючих технологій, забезпечити ефективну податкову та регуляторну політику, застосувати належної політики ціноутворення для послуг з поставок енергоносіїв та інших суспільних послуг, підвищити якість державних послуг. Все це вказуватиме на підтримку Україною міжнародних стандартів конкурентної боротьби, і одночасно сприятиме підвищенню інтегральних результатів функціонування національної економіки.

Вітчизняні економісти в системі антикризового планування активно позиціонують інструментарій бюджетного прогнозування. Зокрема, Прогнозом показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2010–2012 роки встановлено граничні параметри, що дозволять підтримувати макроекономічну стабільність в економіці України. Ці параметри визначені сталими для бюджетної системи України і закріплені в «Бюджетній декларації-2009», зокрема протягом п'яти років передбачається: утримання бюджетного дефіциту на рівні 2–3 відсотків ВВП; утримання обсягу державного боргу стосовно ВВП – не вище 20 відсотків; частку перерозподілу ВВП через зведений бюджет України – на рівні не більше 32 відсотків [8].

На даний час на рівні держави та регіонів триває процес розробки Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, в якій акцент ставиться на політиці науково-технологічного розвитку і формування інноваційно-інвестиційної моделі держави через концентрацію фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках інноваційного розвитку та розв'язанні найбільш гострих проблем. Зокрема, йдеться про розвиток виробництв п'ятого технологічного укладу: наноматеріалів і нанотехнологій; інформаційних технологій та ресурсів; паливно-енергетичного комплексу та енергозбереження; ядерної енергетики; нових матеріалів і нових методів їх обробки; раціональне використання природоресурсного потенціалу, новітні біотехнології для охорони здоров'я, фармакології та АПК, високопродуктивне сільське господарство,

політико-правові економічні та управлінські механізми зміцнення конкурентоспроможності України, соціальні та гуманітарні основи формування в Україні суспільства економіки знань. Особливо важливим при розробці і реалізації даного стратегічного продукту є вдосконалення державою технології цільового програмування інноваційного розвитку національної економіки. Зокрема, Урядом було прийнято відповідні рішення, якими унормовані правила інноваційного спрямування цільових програм та етапів її розробки, що дозволить при формуванні державних цільових програм виділяти окремо наукову та інноваційну частини [9, 10]. А це, в свою чергу, забезпечить результативність моніторингу доцільності прийняття та ефективності реалізації відповідних програм.

Процесу прискореної модернізації, беззаперечно, сприятиме прийняття Закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», в якому було б чітко визначені механізми державного субсидіювання високотехнологічного сектора економіки, механізм утворення та функціонування регіональних та галузевих центрів комерціалізації і трансферу технологій та інновацій та утворення національної мережі комерціалізації трансферу в технології та інновації; Податкового кодексу, в якому чітко буде передбачено надання урядом фіскальних преференцій суб'єктам інноваційної діяльності.

Ще одним важливим напрямком у забезпеченні позитивних структурних трансформацій є реалізація стратегії розвитку України до 2020 року, яка називається «Стратегія національної модернізації». У даній Стратегії провідну роль відіграє політика науково-технологічного розвитку і формування інноваційно-інвестиційної моделі держави. Результатом її реалізації має стати побудова конкурентноздатної і адаптованої до зовнішніх та внутрішніх викликів національної економіки. Стратегія має стати стрижневим документом в системі державних програмних документів, що дозволяє скоординувати всі дії влади задля утвердження більш могутньої, сильної і гнучкої моделі розвитку економіки.

Особливо гостро в умовах макроекономічної нестабільності ставиться питання про вдосконалення підходів та методик до прогнозування та програмування розвитку національної економіки. В умовах макроекономічної нестабільності актуалізується питання використання монетарних теорій прогнозування, серед яких провідну роль доцільно відвести таргетуванню інфляції.

Таргетування інфляції за своїм змістом передбачає встановлення цільових орієнтирів щодо показників допустимих рівнів інфляції та здійснення комплексу заходів для запобігання можливому фактичному відхиленню від цих показників. У даному випадку центральний банк змушений ретельно зосередитися на внутрішніх проблемах економіки, що дозволяє йому гнучкіше реагувати на зміни макроекономічної ситуації, оскільки не встановлюються чіткі співвідношення між динамікою цін та грошовими агрегатами. У свою чергу, встановлення прогнозних цифрових значень індексу споживчих цін підвищує відповідальність центрального банку за свої дії і допомагає вирішити проблему непослідовності в проведенні грошово-кредитної політики.

Потрібно зазначити, що хоча таргетування інфляції є відносно новим явищем у системі державного регулювання економіки, практика країн з розвиненими ринковими відносинами сприяла виникненню його окремих різновидів та модифікацій. Так, виходячи з різних критеріїв, можна виділити наступні його види:

– залежно від ступеня коливань показника інфляції: жорстке таргетування, при якому задається конкретний показник інфляції, який є обов'язковим для дотримання; гнучке таргетування передбачає коливання показника інфляції в заданих межах або періодично змінюється;

– залежно від міри прозорості інформації:

відкрите таргетування, при якому центральний банк зобов'язаний дотримуватися низького рівня інфляції, який задекларований державними документами;

приховане таргетування, яке використовується, коли в країні існує низький рівень інфляції, а пріоритетною метою економічної політики є досягнення стабільності цін та обсягів виробництва;

експериментальне таргетування, при якому центральний банк має на меті зниження рівня інфляції, при одночасному збереженні стабільності інших макроекономічних показників. Застосування даного різновиду таргетування характерне, здебільшого, для країн з перехідною економікою.

Важливо зазначити, що таргетування інфляції повинно базуватись на систематичній оцінці майбутньої інфляції, а для її прогнозування потрібні надійні статистичні дані та економетричні моделі. Практичне втілення таргетування інфляції ускладнюється досить високим рівнем невизначеності у монетарній сфері, який часто має місце, тоді як розробка відповідних моделей потребує часу, і результати прогнозування, як правило надходять із запізненням, коли реальна ситуація вже змінилась. Таким чином, потрібно визнати, що таргетування інфляції передбачає сукупність доволі трудомістких технічних процедур з точки зору вимог щодо прогнозування і звітності, успішність здійснення яких, безперечно, залежить від професійного рівня фахівців центрального банку.

З огляду на це, активізується роль немонетарних теорій прогнозування, серед яких виділяють: «теорії перенагромадження»» та «психологічні теорії» [11]. Перша теорія акцентує увагу на необхідності переорієнтації заощаджень на систему нововведень, винаходів, технологічних змін, а друга теорія – базується на необхідності активізації саме тих факторів, які визначають граничну схильність до споживання, нагромадження, інвестування, тобто є логічним продовженням теорій Дж. М. Кейнса, У. Мітчела, Ф. Хайека.

Поєднання даних теорій в діючій практиці прогнозування дозволило б створити належне ресурсне підґрунтя для структурних перетворень, а також стимулювало б зростання сукупного попиту, як домінанти економічного зростання. Для цього в прогнозних та програмно-планових документах необхідно передбачати такі важелі державного регулятивного впливу, які б дозволяли підтримувати реальний сектор економіки, стимулювати розвиток підприємництва, інвестиційної, інноваційної діяльності, сприяти розширенню внутрішнього ринку за рахунок переорієнтації на нього експортоорієнтованих видів діяльності та пов'язаних з ними виробництв (металургія, видобування корисних копалин крім паливно-енергетичних, оптова торгівля, вантажний транспорт та інші), не допускати погіршення соціальної стабільності. Для цього необхідно використати ефективно потенціал державного бюджету, Стабілізаційного фонду, як інструментів забезпечення збалансованості бюджетно-податкової, монетарної та соціальної політики в контексті посилення економічної та соціальної безпеки країни.

Наступними кроками повинно стати:

надання державних гарантій під кредитування інноваційних венчурних проектів, які мають стратегічне значення і одночасно забезпечити державний контроль за ефективністю використання коштів на реалізацію цих проектів через процедури стратегічного контролінгу та аудиту ефективності;

використання державних цільових програм для пріоритетної підтримки тих сфер національної економіки, які забезпечать економічне зростання на новій технологічній основі, при цьому використовувати принципи співфінансування на засадах державно-приватного партнерств та ідеологію точкової підтримки стратегічних секторів економіки та окремих провідних підприємств. Держава також повинна створити механізм викупу (платної націоналізації) акцій або часток у статутному фонді тих стратегічних підприємств і банків, котрим загрожує банкрутство (довгострокова неплатоспроможність). Але викупляти потрібно лише ті активи, які мають достатню економічну цінність і можуть стати в нагоді у майбутньому;

впровадження заходів фіскального стимулювання через: застосування знижених ставок оподаткування, формування додаткових фінансових ресурсів підприємств у формі податкового кредиту (на 3–5 років); звільнення від оподаткування частини прибутку, яка направляється на рефінансування; підтримки політики кредитування банківськими установами реального сектору через диференційовані ставки оподаткування на прибуток банку за різними видами кредитування; субсидіювання відсоткових ставок за кредитами для підприємств, які є стратегічно важливими для України; вдосконалення процедур фіскального адміністрування в частині своєчасного повернення з Державного бюджету України заявлених до відшкодування сум податку на додану вартість, що підтверджені ревізійними перевірками; запровадження оподаткування лізингових операцій за прогресивною шкалою в залежності від ставок лізингу; удосконалення системи рентних платежів в сфері надро- та природокористування; підвищення ставок акцизного збору до максимально можливого економічно обґрунтованого рівня;

реагування на виникнення макроекономічних та фінансових ризиків через попередження надмірного зростання левериджу (відношення залучених банками коштів до власних) у банківській системі та формування резервів під час економічного зростання для створення бази ресурсів з метою відшкодування втрат від можливих майбутніх криз; через приведення ринків фінансових послуг до Європейських директив, що регулюють фінансові ринки та інститути ринкової інфраструктури (Директива 2004/39/ЕС від 21 квітня 2004 року про ринки фінансових інструментів);

посиленням заходів детінізації економіки через державний контроль за «відмиванням» грошей, припинення фактів здійснення незаконної господарської діяльності та ухилення від оподаткування, активізація податкового контролю за роботою збиткових підприємств, підприємств - «мінімізаторів», «податкових ям», платників, що декларують валові витрати на рівні валових доходів, податковий кредит на рівні зобов'язань тощо.

В умовах мінливого динамічного середовища проходить переосмислення використання прогностичних методик. Серед доволі популярних методик прогнозування майбутнього можна виділити методи моделювання, написання сценаріїв, морфологічних множин.

Метод розробки альтернативних сценаріїв майбутнього був запропонований Германом Каном і апробований на глобальних прогнозах розвитку в праці «Рік 2000» [12]. Цей метод дійсно дозволяє на основі чітко виділених кількісних тенденцій екстраполювати розвиток економіки, однак результативність даного методу спостерігається лише у випадку якісного прогнозування, тоді як естраполяція кількісних трендів дає похибки.

В умовах зростаючої конкуренції на ринках нових високих технологій, переходу до моделі сталого розвитку, суттєвих бюджетних та ресурсних обмежень методичне забезпечення прогнозування повинно включати технології соціально-економічного Форсайту[2], які є оригінальною еклектикою якісного прогнозування, державних стратегічних маркетингових досліджень, поєднанням державних інтересів та інтересів національного бізнесу. Під методикою «Форсайту» розуміється процес систематичного визначення нових стратегічних напрямків наукових і технологічних досягнень, які в довгостроковій перспективі зможуть надати серйозний вплив на економічний і соціальний розвиток країни [13].

---

[2] *Форсайт як технологія наукового передбачення пройшла три етапи становлення. Підготовчий етап, 60-і рр. XX в. (США, Японія) для оборонних досліджень.*
Перший етап (80-і рр. XX) - Технологічний Форсайт, для розробки перспектив розвитку науково-технічної сфери (Великобританія). Другий етап (90-і рр. XX в.) – ринково-орієнтований Форсайт (Великобританія). Зводиться до розробки технологій, прикладне використання яких спрямоване на задоволення попиту в рамках країни. Третій етап (XIст.) – соціально-економічний Форсайт. Зосереджується на проблемах суспільного значення (голоду, бідності, безпеки й т.п.).

Відомо, що Форсайт стосується різних сфер життєдіяльності суспільства і враховує сучасні тенденції і проблеми сучасного розвитку, зокрема проблеми глобалізації і регіоналізації, природовикористання, розвитку економіки знань, розвитку інформаційного суспільства, управління екологічними ресурсами тощо. Форсайт може бути поділений на такі види: за шириною охоплення проблем: глобальний, національний, регіональний; за сферами, відносно яких проводиться: соціальний, економічний, політичний, науковий, науково-технологічний, освітній; за рівнем досліджуваних сфер: секторний, галузевий, кластерний, корпоративний.

Єдиної методології використання Форсайту у світовій практиці управління довгостроковим розвитком економіки не напрацьовано до цих пір. Кожна країна адаптує його методики відповідно до національних умов та особливостей. За весь період існування методологія «Форсайт» увібрала в себе десятки традиційних і нових експертних методів. При цьому відбувається їхнє постійне удосконалення, відпрацювання процедур, що забезпечують підвищення обґрунтованості передбачення перспектив науково-технічного і соціально-економічного розвитку. Основний вектор розвитку методології спрямований на більш активне і цілеспрямоване використання знань експертів, котрі беруть участь у проектах. Звичайно, в кожнім з форсайт-проектів застосовується комбінація різних методів, серед яких доцільно виділити експертні панелі, метод Дельфі (опитування експертів у два етапи), SWOT-аналіз, мозковий штурм, побудову сценаріїв, технологічні дорожні карти, дерева релевантності, аналіз взаємного впливу й інші. Прогнози, зазвичай, складають вчені на підставі різних методик, починаючи з простої екстраполяції і закінчуючи складними економіко-математичними моделями.

Форсайт відрізняється тим, що в ньому беруть участь, крім вчених, ще й представники влади, бізнесу, громадськості. Це особливо важливо для узгодження пріоритетів державної політики з реальними потребами економіки. Звідси випливає і реальна перевага використання методології «Форсайт»: можливість отримати не тільки достовірні оцінки прогнозування наслідків прийняття управлінських рішень, а й забезпечити взаємне узгодження суспільних інтересів.

Форсайт успішно застосовувався в країнах Європи, зазвичай, в масштабах однієї або кількох держав. Зокрема, експерти ЄС розробили п'ять регіональних програм з використанням технології «Форсайту» з часовим горизонтом 20 років [13]:

прооект "AGRIBLUE" розроблений для Ірландії та Німеччини. Використовує "Форсайт" для розробки стратегій довгострокового розвитку відсталих регіонів;

проект "FOR-RIS", розроблений для Південної Австрії і Болгарії, передбачає використання "Форсайту" для стимулювання інноваційного розвитку регіонів і виходу їх на міжнародну арену;

проект "TECHTRANCE" розроблений для районів з розвинутою регіональною інноваційною системою і науково-технічною базою і передбачає вирішення питань трансферу технологій і прикордонного співробітництва;

проект "TRANSVISION" передбачає використання технологій «Форсайту» для створення зон вільної торгівлі між Венгрією, Сербією і західними регіонами Румунії;

проект "UPGRADE" передбачений для регіонів, які потребують реструктуризації економіки та переходу до інноваційної економіки, яка заснована на знаннях.

Всі ці проекти реалізуються у розрізі чотирьох етапів: 1) вивчення довгострокової динаміки регіонів; 2) визначення можливих напрямів розвитку, пов'язаних із зовнішніми викликами; 3) визначення бажаних перспектив; 4) розробка стратегії для досягнення бажаних цілей.

Цікавим даний підхід є і з позицій ефективного залучення та використання фінансових ресурсів, необхідних для досягнення визначених цільових орієнтирів, який передбачає

консорціумну співпрацю кількох країн або використання національної системи фінансування.

Використання технологій Форсайт в довгостроковому управлінні національною економікою повинно базуватися на таких постулатах: забезпечення прискореного економічного розвитку, що базується на інноваціях, інвестиціях, структурно-технологічній модернізації вітчизняної економіки; використання структурної корекції для забезпечення розвитку «нових» секторів національної економіки, регулювання діяльності природних монополій та обмеження використання ринків в інтересах корпоративних структур; підвищення якості роботи державних інституцій і обов'язково дотримання соціального вектора трансформацій, що забезпечить високу якість життя.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, вважаємо, що врахування даних пропозицій безперечно сприятиме підвищенню ефективності методів та інструментів державного регулятивного впливу, які забезпечують трансформацію економічної системи з врахуванням національних інтересів та викликів глобалізованого середовища.

Подальші наукові дослідження у сфері використання прогностичного, програмно-планового інструментарію повинні стосуватися розробки рубрикаторів економічної та соціальної ефективності, результативності реалізації прогнозних та програмно-планових документів в системі державного регулювання економіки.

Література

1. *Жак Сапир. Экономический империализм // Неприкосновенный запас. – № 2(28). – 2003.*
2. *Макаренко І. П. Методологічні проблеми макроекономічного прогнозування // Науково-технічна інформація. – 2008. – № 4. – С. 16–20.*
3. *Білецький В. Стратегія інноваційного розвитку економіки України. Електронний ресурс. Режим доступу: Всеукраїнська експертна мережа www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php*
4. *Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2009. – 142 с. ISBN 966–554–150–1.*
5. *Статкевич М. Тіньова економіка і національна безпека – загрози і способи захисту. Електронний ресурс. Режим доступу: dialogs.org.ua.*
6. *Закон України «Про державне прогнозування та розробку програм соціально-економічного розвитку» від 23.03.2000 № 1602-III.*
7. *Райзер М. Чому Україна мусить вжити невідкладні заходи із впровадження антикризового плану. Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.dt.ua*
8. *Прогноз показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2010–2012 роки, схвалений Постановою КМУ від 13 вересня 2008 року, № 828;*
9. *Постанова КМУ Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України "Український прорив: для людей, а не політиків" від 16 січня 2008 р.№ 14.*
10. *Про затвердження Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів. Електронний ресурс. Режим доступу: portal.rada.gov.ua.*
11. *Крепкий Л. М. Регулирование экономических циклов. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 183 с.*
12. *Kahn, H., Wiener, A. The Year 2000: A Framework for Speculation on the Next Thirty-Three Years. The Hudson Institute, 1967.*
13. *Lennart Lubeck. Technology Foresight in Sweden. Seminar on Technology Foresight, 3- 4 March 2003, Vienna.*

Редакція отримала матеріал 8 травня 2009 р.